

Why the Use of Cannon and Rifle in the Ottoman Army did not End the Use of Arrow and Catapult Immediately? -Thoughts on a Problematic-

İbrahim ÖZGÜL¹

Keywords

Military History,
Rifle, Cannon,
Arrow, Catapult.

Abstract

The Ottomans used primitive rifle types and simple field guns on the battlefields while they were still in the seignior phase. However, the use of arrow-bow and catapults, which should have been replaced with these new weapon types, was not immediately abandoned, and they continued to be used for a longer time. Looking for emotional reasons behind these behaviors of the Ottomans will not help us understand the issue. In fact, the approach of the Ottomans is very rational and some issues can be better understood only if the issue is approached in the advantages vs. disadvantages context. Our article uses the metaphor of “new product taking its place on the market shelves” and some other analogies in addition to two tables including comparisons of advantages and disadvantages in order to better understand this issue. These old and new weapons continued their existence in the Ottoman Army simultaneously for a long time due to both their features and their use depending on specific place.

Article History

Received
12 May, 2020
Accepted
5 Jun, 2020

Osmanlı Ordusunda Top ve Tüfek Kullanımı Niçin Ok ve Mancınık Kullanımını Hemen Bitirmedi? -Bir Problematik Üzerine Düşünceler-

Anahtar Kelimeler

Askeri Tarih, Tüfek,
Top, Ok, Mancınık.

Özet

Osmanlılar, daha beylik aşamasındayken ilkel tüfek türlerini ve basit sahra toplarını savaş meydanlarında kullanmışlardır. Ama bunun yanında bu yeni silah türlerinin yerlerini alması gereken ok-yay ve mancınıkların kullanımı hemen terk edilmemiş, uzun bir süreçte devam ettirilmiştir. Osmanlıların bu davranışlarının ardında duygusal sebepler aranması, meselenin anlaşılmasına yardımcı olmayacaktır. Esasında Osmanlıların yaklaşımları fazlasıyla rasyoneldir. Meseleye avantajlar-dezavantajlar bağlamında yaklaşıldığı takdirde bazı hususlar çok daha iyi anlaşılacaktır. Bu daha iyi anlaşılabilmeye yönelik olarak makalemizde “market raflarında yerini alan yeni ürün” metaforu ve bu türevde başka benzetmeler kullanılmış, ayrıca avantaj-dezavantaj karşılaştırmalarını içeren iki adet tabloya yer verilmiştir. Bu eski ve yeni silahlar özellikleri yanı sıra yerine göre kullanımları nedeniyle uzun süre Osmanlı Ordusunda birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
12 Mayıs 2020
Kabul Tarihi
5 Haziran 2020

¹ Corresponding Author. ORCID: 0000-0002-5325-8326. Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü. iozgul@agri.edu.tr

1. Giriş

Barutun savaş meydanlarında yaygın biçimde kullanılmaya başlanmasının öncesindeki dönemlerde ok-yay ve mancınık, uzaktan savaş yöntemini olanaklı hale getiren silahlar olarak temayüz etmiştir. Geç XIV. yüzyılda basit top ve tüfek formları savaş meydanlarında kullanılmaya başlanır. İlk dönemlerinde, temelini göçebe unsurların şekillendirdiği Osmanlı ordusu, top ve tüfeğe hızlı bir biçimde adapte olur. İlerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti bir “Barut İmparatorluğu” halini alırken de önceki yapısını muhafaza etmeği başarır. Bu yeni nesil harp oyununda her bir oyuncuya biçilen roller de farklıdır.

Tüfek, erken denilebilecek devirlerden itibaren Yeniçeri donanımının esas ögesi haline getirilmiştir. Bunun yanında, ok-yay kullanan ilgili Kapıkulu Ocağı şubeleri ve tımarlı sipahilerin mevcudiyetleri ise XVII. yüzyıl süresince devam edecektir. Diğer taraftan, İstanbul kuşatması esnasında, döktürülmüş olan çok büyük boyuttaki Şâhî toplarının oynadığı rol bilinmektedir. Yine de fethin ardından mancınıkların kullanılması hemen bırakılmayacaktır. Osmanlıların bu davranışlarına gerekçe olarak alışkanlıklardan vazgeçmenin kolay olmamasını göstermek, yalnız başına yeterli olmayacaktır. Öncelikle Türklerin kullandıkları çift kavisli yaylarla atılan okların menzili, ilk ortaya çıkan tüfek benzeri silahlarla, arkebüzlerle atılan kurşunların menzilleriyle kıyaslandığında daha uzundur. Ayrıca, her bir yenilik, var olan silahlara alternatif çözümler sunarken başka yepyeni sorunları da beraberinde ortaya çıkarır. İlkel tüfekler, kısa menzillerinin yanında, tek atımlık mermi, baruta bağımlı olma, yaralanma riski, atış sırasında ortaya çıkan koyu duman ve sert gürültü gibi dezavantajları da içerisinde barındırır (Keegan, 2007: 421-423). Yine de bu yeni tür silah, gelişiminin ilk evresindedir ve bu gelişimin önü de açıktır. Hâlbuki okun menzilini biraz daha artırabilmek imkânsız gibidir. Osmanlılar, birisinin yine de fayda sağlamayı sürdürdüğünü, diğerinin de olağanüstü düzeyde potansiyel barındırdığını fark ettikleri bu iki saldırı silahını eşzamanlı olarak kullanmışlardır. Aynı kıyası mancınıklar ve toplar üzerinden yapmamız da mümkündür.

2. Karşılaştırmalar

Her bir yenilik (yeni durum, yeni icat, yeni teknoloji), mevcut durum için yeni ve etkili çözümler sağlar; ancak beraberinde kendine has yeni ve farklı problemleri de getirir. Mesela, eğer bir araba ediniyorsanız, arızaların giderilmesine yönelik bir oto sanayi sitesine ve gerektiğinde satın alım yapabileceğiniz oto yedek parça mağazasına ihtiyaç duyarsanız; park yeri ve benzeri problemlerle yüzleşirsiniz; arabanızı kullanabileceğiniz asfalt yollara ve benzin istasyonlarına bağımlı olursunuz. Diğer taraftan, ortaya konan yenilik –kullananlar tarafından– önceki muadiliyle, avantajları ve dezavantajları göz önünde bulundurulmak suretiyle değerlendirilir. Eğer mevcut probleme karşı kesin ve etkili tam çözüm sunmaktaysa, eski muadilden hızlı biçimde vazgeçilir. Yeni olan, dezavantajlarına rağmen genel kabul görür. Topun ortaya çıkması, bu duruma bir örnektir. Ortaçağ kuşatmalarında aşılması en zor problem olan kale duvarları, top karşısında etkisini kaybettiği için hemen benimsenmiştir (Chase, 2008: 121-124). Gerçi Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonraya tarihlenen Rodos Kuşatmasında bile

mancınıklardan vazgeçmediği hususu da gözden kaçırılmamalıdır (Bozkurt, 2003: 566).

Aksi durumda yeni olan, yeni bir market ürününde olduğu gibi, sadece raflarda kendine yer bulabilir. Böylece hem yeni ürün hem de eski muadili, aynı rafta sergilenmiş olur. Müşteriler, iki ürünün avantaj ve dezavantajlarını kendi muhakemeleriyle analiz ederler. Bu analize bağlı olarak, biraz da eski alışkanlıkların etkisiyle, belki işi garantiye alma güdüsüyle ya da yeniyi denemenin heyecanıyla ürünlerden kendilerine uygun olanını tercih ederler. Yeni ürün, eski muadilinin etkisini feshedememiştir. Osmanlıların tüm savaşlarında ateşli silahları etkin biçimde kullanmalarına rağmen, XIX. yüzyıl başlarına kadar ok ve yay kullanımından vazgeçmeyişleri (Özveri, 2012: 39-40) bu hususla ilgili olmalıdır. Dünyanın ilk ateşli silah kullanan ordularından birisi olmalarına rağmen, Osmanlıların ok ve yaydan hemen vazgeçmeyişlerinin tabii ki daha derin başka nedenleri de vardır. Söz gelimi, sahibi oldukları ok ve yaylarla, kılıç, gürz, mızraklarla ve yine kendilerine ait zırhlarla savaşan tımarlı sipahiler, devletin en temel toprak ve üretim sistemlerinden olan tımar sisteminin asli ögesidirler (İnalçık, 2012: XLI, 168-173). Onların sadece resmi kurumlarca üretilen tüfeklerle donatılmaları ve satış işlemi resmi kontroller dâhilinde mümkün olan barutu temin etmeleri, merkeze olan bağlılıklarını çok daha fazla artıracak ve merkezileşmeyi güçlendirecektir. Bu, tüm sistem adına köklü ve marjinal bir değişimin de habercisidir. Yani ok ve yayın bırakılıp tüfek kullanımına geçilmesi, basit gibi görünen bir değişim olmanın ötesinde, tüm sistemin ve zihin yapısının köklü biçimde değişime uğramasının önünü açabilecek bir vakadır.

Bazı yeniler ise ortaya çıktıkları dönemden itibaren, uzun bir süre boyunca pek ilgi çekemeyebilirler. Bunlar da mağaza raflarındaki on binlerce ürün arasında öylece fark edilmeyi beklerler. Hatta öyle ki, yeterince ilgi çekemedikleri gerekçesiyle, mağaza yöneticisi tarafından rafın gerisine itilebilirler ya da teşhirden kaldırılıp depoya aktarabilirler. Sonra bir anda bu ürünlerin esasında ne denli kullanışlı, işe yarar oldukları keşfedilir ve mağazanın yıldız ürünlerine dönüştüklerine müşahade edilir. Roket teknolojisinin gelişim seyri tam olarak bu şekilde gerçekleşmiştir. Önce XII. yüzyılda Çin’de “ateş oku” adıyla ortaya çıkan ateşli silah türü, roket prensibine uygun bir savaş gerecidir (Archer ve diğerleri, 2006: 190, 204; Crosby, 2003: 91). Moğol istilasının ilk aşamasında, Cengiz Han’a karşı Çinliler tarafından kullanılır. İstila döneminde, Macarlara, Araplara vs. karşı, Moğollar tarafından kullanılır (Weir, 2010: 58). VII. Haçlı Seferinde, Haçlılara karşı Memlûkler tarafından kullanılır (Joinville, 2002: 101-102). *Kitabu'l-Anîkfi'lMenâcînîk* adlı bir yazma eserde bu çalışma prensibine sahip olan ve bazıları “Çin oku” diye adlandırılan çok sayıda çizime yer verilmektedir (Özdal, 2008: 85). XVI.yüzyılda bu ilkel füzeler daha çok düşman yelkenlerini ateşe vermek amaçlı olarak deniz savaşlarında kullanılır. İngilizlere karşı Hindistan’ı savunan Babürlüler de bu silahı etkili biçimde kullanırlar. Avrupa’da da bazı savaşlarda bu ilkel füzenin kullanıldığı düşünülmektedir. Ama sonra, nedense bu silah kullanılmaz olur. Daha doğru bir ifadeyle kaynaklar, bu ateşli silahın kullanılmasına ilişkin olarak XVIII.yüzyıl ortalarından itibaren sessizleşirler. Ta ki

2. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Nazi Almanya'sının roket teknolojilerini yeniden ve ciddi olarak gündemlerine almasına kadar.²

Tarihle ilgili her zaman yaptığımız hatalardan birisi, olaylara “zamanın ruhundan” değil de bugünden bakarak geçmişî değerlendirmek hatta yargılamaya çalışmaktır. Bu yargılamayı yaparken de, komik bir biçimde, geçmişteki ilgili hadisenin faillerinden/oyuncularından daha zeki olduğumuzu düşünebiliyoruz. Hâlbuki bize böyle hissettiren şey, daha zeki oluşumuz değil, filmin sonunu biliyor oluşumuzdur. Şöyle bir örnek verelim. Mesela 1998 yılında, herhangi bir yatırımcının, ne idüğü belirsiz bir merdiven-altı işletme görünümündeki Google'a uzun vadeli yatırım yapmaması anlaşılır bir şeydir. Aynı şekilde, borsada da Enron gibi hızla yükselen dünya devi bir firma varken, bir oyuncunun tüm sermayesini Google hisselerine yatırması tek kelimeyle çılgınlık olarak değerlendirilebilir. Sadece birkaç yıl içerisinde bu iki şirketten birisinin dünya devine dönüşeceğini, diğerinin ise şu ana kadar kaydedilmiş en büyük muhasebe skandallarından birisine imza atarak çökeceğini kim tahmin edebilirdi ki!

Bir yatırımcıymışız gibi düşünelim ve Osmanlıların ateşli silahlara geçmesi olayını bu örnek vaka ile bağdaştıralım. Osmanlılar bu yönüyle akıllı yatırımcı davranışı sergilemişlerdir. Bir taraftan yeni teknolojinin ihtiva ettiği potansiyeli fark etmişler ve bu alana –ateşli silahlar– yönelik ciddi yatırımlar yapmışlar ama diğer taraftan sağlamcı, geleneksel ve faydacı (fiskalist, tradisyonalist, merkantinist) düşüncelerini sürdürerek, önceki yatırım alanlarını –ok-yay kullanımı– hemen, bir anda terk etmişlerdir. Yatırımlarını farklı alanlara yaymışlardır.

² Roket prensibiyle çalışan silahlara dair Osmanlı Askeri literatüründe de dikkat çekici bilgilere rastlanmaktadır. Bkz. Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ*, s. 123-127. Osmanlı ateşli silahlarına dair ayrıca Bkz. Mustafa b. İbrahim, *Fenn-i Humbara*, s. 45-188.

Tablo 1. Ok-Yay vs. Tüfek

OK-YAY	VS.	TÜFEK
Menzili: 300-600 metre arası		Menzili: 100-250 metre arası
Bir atışın hemen ardından, beklenmeksizin diğer atışını gerçekleştirebilirsin. Bunu da yorulana kadar devam ettirebilirsin.		Bir atışın ardından namlunun soğumasını beklemelisin. Sonra, ucuna çaput bağlı bir şiş ile namlunun içini temizlersin. Ardından da bir sonraki atış için önce barutu sonra sıkıştırıcı paçavrayı ve ardından kurşunu yerleştirirsin. Tüm bunları yaparken tamamen savunmasız durumdasındır. Tüfek temizleme ve kurşun yerleştirme işinin sağlıklı yapılabilmesi, ancak 2 ya da 3 saf piyadenin bu işi sırayla yapması sayesinde mümkün olur. İlk saf, atışı gerçekleştirir. Sonra onlar tüfek temizlemeye başladıklarında 2. saf atışı atış yapar. Bu 2. atışın ardından ilk saf kurşun yerleştirmekte, 2.saf tüfek namlularını temizlemektedir ve 3. saf da atış yapar. Sonraki aşamada (4.aşama) ilk saf, yeni atış için hazır durumdadır. Çarpışma boyunca bu düzen böyle devam eder.
Aynı oku defalarca kullanabilirsin. Sadaktaki oklar bittiğinde yerdeki okları toplayıp düşmana karşı tekrar kullanabilirsin. Hatta ölülerin vücuduna saplanmış okları bile tekrar çıkarıp kullanabilirsin.		Kurşunlar tek kullanımlıktır ve kullanılan barut da tek atımlıktır. Eğer çatışmanın ortasında barutun biterse ya da ezkaza düşman, cephaneliği ateşe verecek olursa, savaşın ortasında çaresizce kalabilirsin.
Ok-yay kullanan bir düşman askerinin yerini tespit etmek çok zordur.		Oysa barut ateşlendiğinde kara bir duman çıkarır. Düşmana pusu kurulmuş olsa bile askerlerin ilk atışlarıyla birlikte, saklanan yerler bu duman sayesinde hemen deşifre olur. Savaş meydanındaki durum, bundan daha vahimdir. Düşmana karşı ateş emri verildiğinde ve bir anda silahlar patladığında, piyadelerin buldukları alan koyu bir duman bulutuyla kaplanır. Piyadelerin tarafında göz gözü görmez iken bu duman bulutunun dışındaki düşman savaşçıları piyadeleri keklük gibi avlayabilirler.
Kaynak: Silah: Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi, s.100-115; Keegan, s.421-428; Chase, s. 121, Özdal, s.69-70.		

Tablo 2. Mancınık vs. Top

	MANCINIK	VS	TOP
Menzili	Yaklaşık 400 - 500 m. arası		Yaklaşık 2000 m.
İki Atış Arası Geçen Süre	10 dakika (Bir sonraki taşın yerleştirilmesi + germe ipinin bağlanması + mancınığın kurulması)		25 dakika (Namlunun soğutulması, iç yüzeyin temizlenmesi, barut ve topun yerleştirilmesi)
Yapımı İçin	Yüksek mühendislik bilgisi + maliyet gereklidir.		Yüksek mühendislik bilgisi + yüksek teknoloji + daha yüksek maliyet gereklidir.
Eskime Payı / Bozulma Payı	Belli sayıda atıştan sonra mancınığın kolunu oluşturan ahşap direk yamulmaya, kavisli bir biçim almaya meyyleder. Ayrıca mancınıklar ahşaptan yapılmış olmaları ve sofistike araçlar olmaları sebebiyle sık arıza çıkarabilirler: Bir ahşap aksamın çatlaması, kırılması Manivelanın, merkezdeki milin yerinden çıkması Sicimin kopması Mancınığın devrilmesi		Ateşleme esnasında eğer top güllesi namlunun içerisinde bir şekilde sıkışır, top çok büyük bir gürültüyle infilak edebilir ve yakın çevresindekilerin ölmelerine, ağır yaralanmalarına neden olur. Bunun dışında, topun arıza yapma olasılığı düşüktür. Eskime payı açısından mancınığa oranla top, avantajlıdır. Top yapısı ve çalışma prensibi açısından basit bir araçtır.
Lojistik	Savaş alanına parçalar halinde getirilebilir ve burada parçalar birbirlerine monte edilebilir. Nakil için çok sayıda taşıma hayvanına ihtiyaç duyulur. Çünkü çok parçalı bir makinedir.		Nakil için çok sayıda taşıma hayvanına ihtiyaç duyulur. Çünkü yekpare olarak nakledilir ve çok ağırdır. Özellikle yumuşak toprak zeminde ve yağmur sonrası zamanlarda topun savaş alanına nakli epey zahmetlidir.
Çalışma Prensibi	Birbirinden farklı çalışma prensibine ve mantığına sahip birçok mancınık türü bulunur (dik mermi yollu, karşı ağırlıklı, ok atan mancınık vs.). Mancınıklarla aşirtma ve işba atışları yapılabilir. İşba atışlarında hedef, kale duvarlarını yıkmaktır, bu ise taş, gülle vs. sayesinde olur. Aşirtma atışlarında ise hedef duvarın ardına nüfuz etmek ya da zarar vermek olabilir. Bu durumda ise mancınıkla, içi yanıcı dolu çömlükler, ölü atlar, vebadan ölmüş insanların cesetleri dahi mermi olarak fırlatılabilir. Yani mermi/atılacak nesne bulma sıkıntısı yaşamaz. Alternatifler çoktur.		Topun tek başına bir çalışma prensibi vardır. Top da iki şekilde (aşirtma - işba) kullanılabilir. Aşirtma atışı için kullanılan top türü, havandır. Top ile yalnızca demir gülle fırlatılabilir. Topun kullanımı için ayrıca baruta ihtiyaç vardır.
Duvar Yıkma Etkisi	X		(Top bu hususta açık ara avantajlıdır.)

Kaynak: Sezgin, V, s.106-119;Özdal, s.78-81; Nicolle, Medieval Siege Weapons.

3. Sonuç

Osmanlı Devleti, bir tarafta çağın gerekleri doğrultusunda ordunun kullandığı silahları modernleştirirken, diğer taraftan da kullanımda olan silahlarından da hemen vazgeçmeyip uzun süre bunları birlikte kullanmayı sürdürmüştür. Çünkü kullanımda olan silahlar hâlihazırda faydalı olduklarından ve yeni silahların da, faydasının yanı sıra gelişime açık oldukları için her ikisinde de harp sahalarında yerine göre azami derecede kullanılmıştır.

Kaynakça

- Archer, Christon I. - John R. Ferris - Holger H. Herwig - Timothy H. E. Travers, *Dünya Savaş Tarihi*, çev. Cem Demirkan, İstanbul (Akyüz Yayın Grubu), 2006.
- Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ*, haz. Salim Aydüz - Şamil Çan, *Harap Sanatı ve Aletleri*, İstanbul (Yazma Eserler Kurumu), 2013.
- Bozkurt, Nebi, "Mancınık", *DİA*, XXVII, s. 564-567, Ankara, 2003.
- Chase, Kenneth, *Ateşli Silahlar Tarihi*, çev. Fusun Tayanç - Tunç Tayanç, İstanbul (Türkiye İş Bankası Yayınları), 2008.
- Cipolla, Carlo M., *Yelken ve Top*, çev. Aslı Kayabal, İstanbul (Kitap Yayınevi), 2003.
- Crosby, Alfred W., *Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri*, çev. Aybek Görey, İstanbul (Kitap Yayınevi), 2003.
- İnalçık, Halil, "Timar", *DİA*, XLI, s. 168-173, İstanbul, 2012.
- Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Ankara, 2002.
- Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Selma Koçak, İstanbul (Doruk Yayıncılık), 2007.
- Mustafa İbn İbrahim, *Fenn-i Humbara*, haz. Salim Aydüz - Şamil Çan, *Humbara ve Ateşli Silahlar*, İstanbul, (Yazma Eserler Kurumu), 2015.
- Nicolle, David, *Armies of the Ottoman Turks 1300-1774*, Osprey Publishing Press, 2007.
- Nicolle, David, *The Janissaries*, Osprey Publishing Press, 1995.
- Nicolle, David, *Medieval Siege Weapons II*, Osprey Publishing Press, 2003.
- Oman, Charles W. C. , *Ok, Balta ve Mancınık*, çev. İsmail Yavuz Alogan, İstanbul (Kitap Yayınevi), 2002.
- Özdal, Ahmet, *Türklerin Savaş Sanatı*, İstanbul (Doruk Yayıncılık), 2008.
- Özveri, Murat, "DeneySEL Tarih Çalışmalarına Bir Örnek Olarak Osmanlı Okçuluğu", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar* içerisinde, ed. Cevat Şayin - Gültekin Yıldız, s. 38-57, İstanbul (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 2012.

Pryor, John H.,*Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, çev. Füsün Tayanç - Tunç Tayanç, İstanbul (Kitap Yayınevi), 2004.

Sezgin, Fuat, *İslam'da Bilim ve Teknik I-V*, İstanbul (İBB Kültür Yayınları), 2008.

Silah: Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi, Ed. Debra Wolter, çev. Cenk Pamay, İstanbul (Kaknüs Yayınları), 2008.

Stein, Mark L.,*Osmanlı Kaleleri: Avrupa'da Hudut Boyları*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul (Türkiye İş Bankası Yayınları), 2007.

Weir, William, *Savaşları Değiştiren 50 Silah*, çev. Beyza Köseoğlu- Mehmet Tuncel, İstanbul (Etkileşim Yayınları), 2010.

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.